

ÇOBAN OĞULLARI BEYLİĞİ

Dr. M. Yaşar YÜCEL

XIII. yüzyıl sonlarına doğru Anadolu Selçuklu Devletinin kuvvetten düşmesi üzerine Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde bir takım beylikler ortaya çıkmışlardır. Eski kaynaklarda "Tevaif-i Mülûk" diye anılan bu beyliklerin, sayıları büyüklü küçüklü olmak üzere yirmiyi geçmektedir. Başta merkezî otoritenin zayıflaması olmak üzere bir çok siyasî ve toplumsal olaylar sonucunda meydana çıkan bu beylikler, XIII. yüzyılın sonundan başlayarak hemen hemen -Dulkadir ve Ramazan oğulları beyliklerinin egemenliklerini kaybettikleri- XVI. yüzyılın başına kadar gelen bir süre içinde Anadolu'nun tarihî çehresini karakterize etmişlerdir.

Biz yazımızda bu beyliklerden biri olan Hüsameddin Çoban Bey'in Kastamonu bölgesinde tesis ettiği beyliğinden bahsedecek ve kaynakların müsaadesi nisbetinde bu siyasî teşekkülün tarihi ile hâkimiyet sahasına dahil bölgenin, Türkler tarafından fethini aydınlatmağa çalışacağız.

Bölgenin Türk hâkimiyetine girişi

1071 Malazgirt zaferinden sonra, Selçukluların maiyetinde akıp gelen Türk boylarının Anadolu'da Karadeniz ile Çanakkale Boğazı, Ege Denizi, Doğu Akdeniz ve Antalya körfezine kadar yayıldıkları genel olarak kabul edilmektedir¹. Şu halde Bizans kaynaklarında Paflagonya adı verilen² ve konumuzu teşkil eden Çoban-oğulları Beyliğinin hâkimiyet sahasını içine alan Sakarya ırmağı üzerinde Bizans hududundan Kastamonu'ya kadar uzanan Uc kısmının Türkler tarafından ilk fethini, XI. yüzyılın sonlarına çıkarmak yerinde olur. Nitekim, o sıralarda Çankırı'yı alarak fütühatını sahile doğru genişleten, 1084'te Sinop'u muhasara ederek zapta muvaffak Emir Karatekin'in bu havalide-Sinop, Kastamonu ve Çankırı- kısa bir müddet dahi olsa hüküm sürdüğü bilinmektedir³. Bununla beraber bu asrın son yıllarında I. Haçlı seferi neticesi Bizans'ın bu bölgenin bir kısmında hükümlerliğini tekrar kurması, buranın uzun yıllar süren Türk - Bizans mücadelelerine sahne

1 Bk. Mükrimin Halil Yınanç, Türkiye Tarihi Selçukluların Devri. İstanbul 1944, s. 85 vd.

2 Paflagonya'nın toponomisi için bk. W.M. Ramsay, Anadolu'nun tarihi coğrafyası. Türkçe trc. : Mihri Pektaş, İst. 1961, s. 351 v.d.

3 Türkiye Tarihi Selçukluların devri, s. 126-27.

olmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla de burada Türk hâkimiyetinin kesin olarak yerleşmesi ancak bir asırdan fazla bir zaman içinde mümkün olabilmektedir.

Anadolu'da siyasî birliğin tamamlanması yolunda ilk sistemli hareketi II. Kılıç Arslan zamanında görmekteyiz. II. Kılıç Arslan'ın kuzeybatı Anadolu'da Danişmendilere ve 1176 Mirykefalon zaferinden sonra da Bizans'a karşı giriştiği sistemli fetih hareketi⁴, onun oğlu Ankara Meliki Mes'ud devrinde de devam etmişti. Nitekim de çağdaş kaynak N. Choniates'in, bu devre ait verdiği malumattan, söz konusu coğrafi bölgenin mühim bir kısmının fethinin, II. Kılıç Arslan'ın Sultanlığı, hattâ daha da önce Danişmendiler zamanına ait olduğunu çıkarmak mümkündür. Zaten Bizans müverrihi, II. Kılıç Arslan'ın memleketinin oğullarına taksimini anlatırken, Pontus şehirleri olarak saydığı Paflagonya'ya dahil Kastamonu ve Çankırı bölgesini oğlu Ankara Meliki Mes'ud'a verdiğini beyan etmektedir⁵.

Daha sonra Ankara Meliki Mes'ud, babası zamanında kardeşleri Bizans aleyhinde topraklarını genişletirken o da bu bölgede Bizanslılara karşı -kuzey, batıya- Sakarya vadisine kadar yaptığı fetihlerle hâkimiyet sahasını daha da genişletmiş ve Devrek'i Türk topraklarına katmağa muvaffak olmuştu (1197) Devrek'in fethi ile alakalı N. Choniates'deki kayıta : "Komşu Paflagonyalılar Türklerin akınlarına karşı koymağa cesaret edemedikleri için şehri müdafaaya da gelemediler. İmparator tarafından gönderilen yardımcı kuvvetlerde Babadağı'nda istirahat ettikleri bir sırada Türkmenler tarafından esir edildiler. Bunun üzerine Türk taziyekine daha fazla dayanamıyan şehir teslim oldu. İmparator da şehrin Türk hâkimiyetine girişini ve Ankara Meliki Mes'ud'un vergi hakkındaki isteklerini kabul etti" denilmektedir⁶.

Coğrafi mevkiler göz önünde tutulursa, Devrek'in fethi, Gerede'nin daha önce ele geçirildiğini gösterir. Bolu'nun da bu tarihlerde Bizanslıların elinde olması ihtimali pek azdır⁷. Nitekim Bizans kaynaklarında bu tarihlerden sonra ne Bolu'nun ne de Gerede'nin adı zikredilmemektedir. Devrek'in alınması ise Ankara Meliki Mes'ud devrinde bu bölgedeki Bizans hâkimiyetinin ne kadar dar bir sahaya inhisar ettiğini göstermektedir. Bu asırda Türkmen akınları neticesi Selçuklu hâkimiyeti altına giren ve XIII. asrın ortalarından sonraya kadar muhafaza edilebilen toprakların

4 Bu hususta geniş bilgi için bk. M. Halil Ynanç, Danişmendiler madd. İslam Ansiklopedisi Cüz 26, s. 468 v.d.; Osman Turan, II. Kılıç Arslan madd. İslam Ansiklopedisi Cüz 63, s.688v.d.

5 Bk. Niketas Choniates, Fr. trc. : Cousin, Histoire du Constantinople. V,s. 530.

6 Aynı eser, s. 531 v.d.

7 Krş. P. Wittek, Von der byzantinischen zur türkischen Toponymie. Byzantion X (1935) s. 46, 48-9. Klâsik hale gelmiş, bu tetkikte, II. Kılıç Arslan'ın memleketini oğullarına taksimi ve sonraki olaylar etrafı bir şekilde anlatılmaktadır.

hudutları⁸, Karadeniz'de Sinop'un batısında kâin bir noktadan Kastamonu, Devrek, Bolu, Eskişehir, Kütahya ve Denizli'yi içine alan bir yay şeklinde Akdeniz'de Fetiye körfezine kadar uzanıyordu⁹. Türkmenlerin kuzeye ve güneye doğru adım adım ilerletmeleri ile meydana gelen bu hududun kuzey ucu, 1214 yılında I. İzzeddin Keykavus'un Sinop'u alması¹⁰ ile Karadenize ulaşmış ve bölgenin geri kalan kısımları da bundan sonra süratle Selçuk hâkimiyetine girerek Paflagonya'nın fethi tamamlanmıştır.

Çoban - oğulları Beyliği ve Etnik menşei

İşte, bu devreler için en mevsuk kaynağımız olan İbn Bibi'deki kayıtlardan anlaşıldığı üzere, Paflagonya bölgesinin fatihleri, başarılarına mükâfaten Selçuklu sultanları tarafından ikta¹¹ olarak verilen Kastamonu ve yöresinin sahipleri, Bizanslılara karşı daimi mücadelede bulunan Türkmenlerin sevk idarecileri olan Çoban ailesidir¹². Ailenin tesis ettiği Çoban oğulları emirliği bu bölgede Türk - Selçuk siyasî ve idarî ananelerini devam ettiren bir teşekküldür. Fakat emirliğin kuruluş safhaları hakkında tarihi kaynaklar açık bilgi vermektedir. Ancak İbn Bibi'nin¹³ "Hüsameddin Çoban Bey'in evlatları ve torunları zamanımıza kadar bu bölgede hükmederlerdi. Bunlar babalarını öyle buldular ve onun izinde yürüdüler" kaydı emirliğin statüsü tâyin bakımından son derece ehemmiyeti haizdir. Bununla beraber Çoban - oğulları emirliğinin varlığını XII. asrın sonlarına kadar geri götürebiliriz. Yazıcı - zade Ali Selçuk-name'sinde bu ailenin, oğuzların Kayı soyundan geldiğini söylemektedir¹⁴. Bu gün için Yazıcı-zâde'nin bu iddiasının doğruluğunu teyid edecek elde hiçbir kat'i delil mevcut değilse de Kastamonu - Ankara bölgesinde bulunan büyük bir Kayı zümresinin varlığı¹⁵ Yazıcı - zâde'nin bu iddiasını kuvvetlendirmektedir. Bu sebeple de Hüsameddin Çoban ailesinin bu bölgede bulunan

8 Hudutlardaki etnik durum, yaşayış ve faaliyetler için Bk. Fuak Köprülü, Osman İmparatorluğunun kuruluşu. Ankara 1961, s. 82-88 ; P. Wittek : Mentеше Beyliği. 13-15 asırda Garbi küçük Asya Tarihine ait bir tetkik. Türkçeye çeviren O.Ş. Gökyay. Ankara 1944, s. 5 v.d.

10 İbn Bibi, El- -Evamirü'l-Ala'iyye. Necati Lugal - Adnan Sadık Erzi nşr. I, Ankara 1957, s. 208 v.d.

11 Bunun hakkında bk. Fuat Köprülü, Türk İslam feodalizmi. Belleten 28 (1943) s. 219 v.d. ; Osman Turan, İkta madd. İslam Ansiklopedisi Cüz 50, s. 949 v.d. ; aynı müell., Türkiye Selçuklularında Toprak hukuku. Belleten 47 (1948) s. 549 v.d.

12 Bk. Histoir des Seldjoudides d'Asie Mineure d'apres l'abrege du Sldjouknameh d'Ibn-Bibi. Texte persan publ. par M.Th. Houtsma, Leide 1902,s. 336. (Aşağıda "Muhtasar Selçuk-name " şeklinde kısaltılmıştır.

13 İbn Bibi, El - Evamirü'l-Ala'iyye. Adnan Sadık Erzi nşr. Ankara 1956, s. 305. Aşağıda "Tıpkı basım " şeklinde kısaltılmıştır.

14 Yazıcı - zade Al-i, Tarih-i Âl-i Selçuk. M.Th. Houtsma nşr. Leiden 1902, s. 320.

15 Krş. Fuat Köprülü, Osmanlıların Etnik menşei. Belleten 28 (1943) s. 219 v.d. ve buna ilave edilmiş Kayı toponomisi haritası. Ayrıca bk. Faruk Sümer, Osmanlı devrinde Anadolu'da Kayılar. Belleten 47 (1948) s. 590.

Kayı topluluğuna mensup bulunduğu ve bu Kayı topluluğunun da Selçuklu devrinde Kastamonu - Ankara arasına yerleştirilen 30 000 çadırılık Türkmen grubuna¹⁶ dahil olduklarını söyleyebiliriz. Buna nazaran da Kayı toponomisinin Ankara'dan kuzeye doğru dağınık bir halde bulunmasını¹⁷, Çoban - oğullarının bu bölgedeki siyasî faaliyetlerinin neticesi olarak kabul etmek mümkündür. İbn Bibi'nin Çoban ailesini bu bölgenin fatihleri olarak gösteren kaydı¹⁸ da böyle bir faraziye, desteklemektedir.

Hüsameddin Çoban Bey

Bu aileden bildiğimiz ilki Melikül'l-Ümera (Beylerbeyi)¹⁹ ünvanıyla alınan Emir Hüsameddin Çoban Bey'dir²⁰. Bazı Türk Tarihi araştırmacılarına göre²¹ Melikül'l-Ümera Hüsameddin Çoban Bey Anadolu fatihi ve ilk sultanı olan Süleyman Şah b. Kutulmuş'un büyük ümerasından olan Emir Karatekin soyundan inmiş kabul edilmektedir. Aynı Emir hakkında İbn Bibi'de önemli bir pasaj vardır. Dikkate değer bu kayıta, "o zamanki devletin ileri gelenlerinden ümeranın büyüklerinden, saltanatın ünlülerinden olan Emir Hüsameddin Çoban, doğruluğu, kahramanlığı, cömertliği, adaleti ve kendisine tabi olanların çokluğu itibarıyla bütün ümera arasında en seçkin olanıydı. Diğer uc emirleri her yıl kendisini ziyarete gelirlerdi. Devamlı gaza ile meşgul olarak sayısız ganimetler elde ederdi. Şairlere, fuzelâ ve tasavvufçulara son derece ikram ve hürmet gösterirdi"²² demektedir.

Yine İbn Bibi'deki kayıtlardan ilk defa olarak H. 608/1211-12 M. yılında Kastamonu emiri olarak gördüğümüz Melikül'l-Ümera Hüsameddin Çoban Bey'in bu yerdeki emirliğinin başlangıcının II. Kılıç Arslan zamanına götürebiliriz. Hüsameddin Çoban Bey'in Ankara Meliki Mes'ud devrinde de Paflagonya fetihlerini idare ettiğini kuvvetle tahmin edebiliriz. I. Alâadin Keykubad, ağabeyisi Selçuk sultan I. İzzeddin Keykavus'un hükümdarlığına muhalefet ederek ona karşı isyan edip Ankara kalesine kapanmıştı. İzzeddin kardeşini uzun bir zaman burada muhasara etmişti. Neticede Alâaddin Keykubad'ın hayatına ve şehri halkına dokunmamak şartıyla yapılan barış sırasında (1212) Hüsameddin Çoban Bey'de hazır bu-

16 Bk. Ebü'l Feda, Takvimü'l-buldân. Ch. Schier denşr., Dresn 1846, s. 210.

17 Bk. Fuat Köprülü, Belleten 28 (1943) deki tetkikine ilave edilmiş Kayı toponomisi haritası. Ayrıca XVI. asra ait Kastamonu defterlerinde Kayı, Kayılı adını taşıyan köyler için bk. Defter-i Mufassal-ı Kastamonu, Tapu Kad. Genel Md. Arşivi, Nr. 143, s. 148, 321.

18 **18** أمير مظفر الدين يولق ارسلان بن البيورك راكمه ابا عن جده ان نواحي كشوده وداشته اند
Muhtasar Selçuk-name, s. 336.

19 Bk. Fuat Köprülü, Bizans müesseselerinin Osmanlı müesseselerine tesiri hakkında bazı mülâhazalar. THİT Mecmuası I (1931) s. 190-195; İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal. İst 1941,s. 108-109.

20 İbn Bibi (Tıpkı basım), s. 133 ; Muhtasar, s. 119.

21 Krş. M.Halil Yınanç, Anadolu Selçukiler tarihine ait bazı kaynaklar. III. Türk Tarih Kongresi Ankara 1948, s. 96.

22 İbn Bibi (Tıpkı Basım) ,s. 304.

lunmuştur²³. Bu meselenin hallinden sonra I. İzzeddin'in Sultanlığı sırasında²⁴ Kastamonu emiri olan Melikü'l-Ümera Hüsameddin Çoban Bey'in yine Bizans'a karşı akınları idare ederek gazalar yaptığı sayısız kazançlar elde ettiği nakledilmektedir²⁵. Bilahare I. Alâaddin Keykubad'ın H.816/1219-20 M. yılında Selçuklu tahtına cülusunda Hüsameddin Çoban Bey, Kastamonu'dan sayısız kıymetli hediyelerle payitaht Konya'ya gelerek ona bağlılığını arz etmiş ve uhdesindeki Kastamonu emirliği menşurunu²⁶ yeniletmiştir²⁷.

Hüsameddin Çoban Bey'in, I. Alâaddin Keykubad'ın Sultanlığı sırasında da büyük siyasî faaliyetleri görülmektedir. 1223'te Moğoların Kıpçak ülkelerine ve Kırım'a akınları, buradaki ticaret yollarının emniyetini sarsmış, eşkiya ve korsan faaliyetlerini artırmış bulunuyordu. İşte I. Alâaddin Keykubad bir taraftan bu kuzey ticaret yolunu emniyet altına almak, diğer taraftan da Moğolların çekilmesinden sonra sahipsiz kalan Suğdak gibi önemli bir ticaret merkezini ele geçirmek maksadı ile yapılacak sefere Kastamonu emiri Melikü'l-Ümera Hüsameddin Çoban'ı memur etmişti²⁸. Bu deniz aşırı sefer Selçuklu devletinin satvetini ve fetihten henüz on yıl geçmeden Sinop'ta kurduğu deniz kuvvetlerinin ehemmiyetini göstermek bakımından dikkate şayandır. Bu hususta tek kaynak İbn Bibi'ye göre²⁹ Hüsameddin Çoban Bey'in bilinen siyasî faaliyetlerinin en mühim olan bu sefer neticesinde onun kumandasındaki ordu yalnız Suğdak şehri fethetmekle kalmamış, ülke içerlerine kadar nüfuz ederek birtakım Kıpçak ve Rus Beylerini de inkiyada almıştır. Aynı kaynağa göre Suğdak'ta cami inşa edip kadı, hatip ve müzezinler tayin eyledikten ve bir miktar asker bıraktıktan sonra gemilere binerek pek çok ganimet ile Sinop ve Kastamonu taraflarına dönmüştü, Suğdak'daki ileri gelenlerin çocuklarını da rehin olarak Sultana getirmişti (1224). Melikü'l-Ümera Hüsameddin Çoban Bey'in yaptığı bu sefer hakkında bizi pek tatmin edici neticelere varamayan A. Yakobovsky'nin³⁰, ayrı ayrı asırlarda mükerreren mescid ve kilise haline getirilmiş olan bir mabedin Selçuklu mimarisi üslûbunda

23 İbn Bibi (Tıpkı Basım), s. 138 ; Muhtasar, s. 49.

24 Daha geniş bilgi için bk. Osman Turan, I. İzzeddin Keykavus madd. İslam Ansiklopedisi Cüz 62, s. 631 v.d.

25 İbn Bibi, Tıpkı basım, s. 137-38.

26 Bunun hakkında geniş bilgi için bk. W.Björkman, Menşur madd. E l'da ; Fuat Köprülü, THİT Mecmuası I (1931) s. 219-241.

27 İbn Bibi, Tıpkı basım, s. 220-221.

28 İbn Bîbi, Tıpkı basım, s. 300 ; Muhtasar., 127 ; Yazıcı - zade, s. 315.

29 İbn Bibi, Tıpkı basım, s. 310 v.d. ; Muhtasar, s. 129 v.d. ; Yazıcı-zade, s. 329 v.d.

30 İbn Bibi, Tıpkı basım, s. 300-323 ; Muhtasar s. 127-138 sayfalarda ki bu bilgiler, A. Yakobovsky tarafından rusçaya çevrilmiştir. Türkçe tercümesi : İbn Bibi'nin XIII. asır başında Anadolu Türklerinin Suğdak, Polovets (Kıpçak) ve Ruslara karşı yaptıkları seferin hikâyesi (Kıpçak sahrasında cereyan eden ticarî hayattan bazı sahneler). Çeviren : İsmail Kaynak, Ankara Üniv. DTCF. Dergisi 12 (1954) s. 211-225.

yapılmış olduğunu mütehassıslara istinaden söylemesi³¹, ayrıca üzerinde dikkatle durulması gereken bir hadisedir.

Emirü'l-Ümera Hüsameddin Çoban Bey'in I., Alâaddin Keykubad devrindeki faaliyetleri ile ilgili olarak Yazıcı - zâde'nin eserindeki mevcut kayıta önemlidir. Onun Selçuk-nâme tercümesine kendisi tarafından yapılan ilavelerinde şu satırlar bulunmaktadır: "Sultan Alâaddin Sultan-öyüğüne geldi. Kâfirler kendisine düşmanca taarruzda bulduklarından Uc'a gitti. Derken ona tatarların geldiğine dair bir haber geldi. O da geri döndü ve Uc'un idaresini Hüsameddin Bey'in oğullarına ve Kayı beylerinden Ertuğrul, Gündüzalp ve Gökalp'a havale etti"³².

Bu pasaj da -adı geçen Sultan Alâaddin I. Alâadin Keykubad olmalıdır- doğduğundan tatarlar geldiği zaman Alâaddin Keykubad'ın Sultan - öyüğü'nü üs edinerek Bizans'a karşı yaptığı muharebeyi durdurup geri döndüğü ve bu tarafların idaresini Hüsameddin Bey'in oğullarına ve diğer Kayı beylerine teslim etmiş olduğu anlatılmak isteniyor. Bu Hüsameddin Bey muhakkak ki Kastamonu Bey'i olan Hüsameddin Çoban Bey'dir ve Ertuğrul Bey'de kardeşleri ile birlikte ona tabi olmuştur. Ayrıca yegane nushası Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Ktp. Nr. 1612 de bulunan Ebû'l-Hayr-ı Rûmî'nin Saltuk - nâme'sinde Hüsameddin Çoban Bey ve ailesi ile alakalı kayıtlara tesadüf edilmektedir. Şimdiye kadar dikkati çekmemiş olan bu mevcut malumatta onun Kastamonu bölgesindeki faaliyetleri Kefe canibinde gezilerle birlikte yaptığı cenkler anlatılmaktadır³³.

Ancak Suğdak'a yapılan deniz seferinden sonra devrin kaynaklarında Hüsameddin Çoban Bey'in adına rastlanmamaktadır. Ölüm tarihi kat'i olarak tespit edilemediği gibi mezarının bulunduğu yer hakkında bir şey bilinmemektedir.

Alp Yürek

Hüsameddin Çoban Bey'den sonra Kastamonu emirliğine oğlu Alp Yürek'in geçmiş olduğu mevcut kaynaklardaki bilgilere göre kuvvetle ileri sürülebilir. Bu emirin adı Taşköprü'deki H.729/1328-29 M. tarihli Muzaffereddin medresesi kitabesinde³⁴, İbn Bibi'de³⁵ ve Hoylu Hasan b. Abdülmümin tarafından Muzaffereddin Yavlak Arslan (Alp Yürek'in

31 A. Yakobovsky 'nin ,yukarıda adı geçen makalesi, s. 225.

32 Yazıcı-zade, s. 218.

33 Vrk. 100 b-102 a (کفه چائینده عازیرله چنک ایبنا چوبان اتا). Saltuk - nâme hakkında geniş malûmat almak için bk. Abdülbaki Gölpınarlı, Yunus Emre. Hayatı. İst. 1936, s. 253-270. Ayrıca Fuat Köprülü, Anadolu Selçukluları tarihinin yerli kaynakları. Belleten 27 (1943) s. 430-441.

34 Kitabenin metni için bk. M. Behçet, Kastamonu Asâr-ı Kadimesi. İst. 1341, s. 58 ; Talat Mümtaz Yaman, Kastamonu Tarihi. XV. asrın sonlarına kadar. İst. 1935, s. 103

35 Muhtasar, s. 336.

oğlu) adına kaleme alınmış Nüzhetü'l-küttâb ile yine onun, Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın oğlu Mahmud Bey adına telif etmiş olduğu Kavâ'idü'l-risâil adlı inşâ'ya dair iki eserde de³⁶ *يولي ارسلان بن البيورك بن امير چوبان* şeklinde geçmektedir. Yine oğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan adına telif edilmiş Fustatu'l-adale fi kavâ'id saltana adlı eserde ise³⁷ *مظفرالدين مسعود بن البرك* şeklinde yazılmıştır. Prof. Osman Turan vezin icabı bunun da Alp Yürek okunması gerektiğini ve Aksarayı metninde³⁸ Alp Yürük şeklinde okunan adın da yine Alp Yürek olarak okunmasının manâ bakımından daha doğru olabileceğini ileri sürmektedir³⁹ ki biz de bu hususta Prof. O. Turan'ın düşüncesine iştirak ediyoruz.

Bu kayıtlar bir tarafa bırakılacak olursa, Alp Yürek'in hayatı ve faaliyetleri hakkında devrin kaynaklarında hiç bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak Kavâ'idü'l-risâil Alp Yürek⁴⁰ hakkında "şehit" vasfını kullanmaktadır. Bütün kaynakların bu derece susması ve kendisine şehit vasfı takılması Alp Yürek'in pek kısa bir zamann Kastamonu emirliğini yapmış olduğu ve devrinde önemli bir hadisenin vukubulmadığı zannı uyandırmaktadır.

Muzaffereddin Yavlak Arslan

Alp Yürek'ten sonra, kendi adına telif edilmiş Fustatu'l-adale fi kavâ'idü's-saltana adlı eserde Muzaffereddin Mes'ud⁴¹, kaynaklarda ise Muzaffereddin Yavlak Arslan⁴² ismiyle anılan oğlu Kastamonu emirliğine geçmiştir. Emirliğe geçiş tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber bu mevkie yukarı sözü edilen yazma esere göre H.683/1284-85 yılından önce gelmiş olmalıdır⁴³. Müellifin Muzaffereddin Yavlak Arslan'a yazdığı kasidesinde kendisinin dedesi (Hüsameddin Çoban Bey) ve babası (Alp Yürek) gibi emir olduğunu bunun kendisine miras yolu ile intikal ettiğini yazmaktadır. Ayrıca onun, Kutbeddin Şirazi'nin eserinde olduğu gibi⁴⁴ Hoylu Hasan b. Abdülmümin tarafından adına H. 684/1285-86 M.yılında telif edilen Nüzhetü'l-küttâb adlı inşâ'ya dair eserin mükaddimesinde de Uc

36 Bu eserler için bk. Makalemizin Çoban - Oğulları adına telif edilmiş eserler bölümüne.

37 Bu eserler için bk. Makalemizin adı geçen bölümü.

38 Bk. Aksarayı, Müsâmeretü'l-ahbâr. Osman Turan nşr. Ankara 1944, s. 171.

39 Krş. Osman Turan, Selçuk Türkiyesi din tarihine dair bir kaynak. F. Köprülü Armağanı (İst-1953) s. 534.

40 Geniş bilgi için bk. F. Köprülü, Alp madd. İslam Ansiklopedisi Cüz 5, s. 379 v.d.

41 Eser hk. bk. Makalemizin Çoban - Oğulları adına telif edilmiş eserler bölümü

42 Krş. İbn. Bibi, Tıpkı basım, s. 741 ; Muhtasar, s.336 ; Taşköprü'deki Muzaffereddin medresesi inşa kitabesi : M. Behçet, Kastamonu, s. 58 ; Talat M. Yaman, Kastamonu, s.103. Ayrıca adına telif edilmiş eserlerin mukaddimesi.

43 Krş. Osman Turan, Selçuk Türkiyesi din tarihine aid bir kaynak, s. 532.

44 Eser hk. bk. Makalemizin adı geçen bölümü.

diyarının Sipehdarı olduğu ve islâm bayraklarının sayesinde yükseldiği ifade edilmektedir⁴⁵. Nitekim, Saltuk- name'de adı Melik Muzaffereddin diye geçen bu emirin, Kastamonu Uc'unda ki kâfirlere karşı amansız bir cihad açtığına işaret edilmektedir⁴⁶.

Hoylu Hasan b. Abdülmümin, oğlu Mahmud Bey adına telif etmiş olduğu Kavâ'idü'l-risâil adlı inşâ eserinin mukaddimesinde Muzaffereddin Yavlak Arslan'ı *أمير محمود بن المولى المعظم العالم العادل ملك الامرا و الاعاظم نائرا الخيرات و المكارم، قاع المترددين نصير الغزات و المجاهدين مظفر الدوله والدين معين الاسلام المسلمين بين الحضرة عماد الملك عضد الملوك السلاطين شهيد ديار اوج ابو الحرث يولق ارسلان بن الشهيد البيورك بن امير جيوبان ايدانه امداد بقائه*. Eserde mevcut ve Melikü'l-Ümera, Sipah bed-i diyar-i uc ünvanının hangi mansipta olanlara verildiğini gösteren, listeden emir Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın Uc Beyler beyi olduğu anlaşılmaktadır. Böylece Ertuğrul ve Osman Bey'ler Söğüt civarında bir oymağın beyleri sıfatıyla yaşadıkları devirde, kuzey - batı Anadolu'da Bizans hududunun muhafazası vazifesinin, Hüsameddin Çoban Bey zamanındaki gibi yine Kastamonu emirliğine ait olduğu bu bilgilerden istidlal edilmektedir⁴⁸.

Muzaffereddin Yavlak Arslan'ında, emirliği sırasında Selçuk şehzadeleri arasında vukua gelen saltanat mücadelelerine az çok karıştığı görülmektedir. II. İzzeddin Keykavus'un Kırım'da ölümünden (1278) sonra⁴⁹ yanında bulunan diğer kardeşleri ve emirler, veliaht olan büyük birader Giyaseddin Mes'ud'a biat ederek Selçuk tahtını elde etmek üzere Kırım'dan Anadolu sahillerine geçmeğe karar vermişlerdi⁵⁰. Kastamonu emiri Muzaffereddin Yavlak Arslan bu maksatla Sinop'a gelen II. Giyaseddin Mes'ud'un hizmetine koşmuş ve ona bağlılığını bildirmişti. Ayrıca, daha önce deniz aşarak Anadolu'ya geçen ve Amasya taraflarına geldiğinde yakalılarak Kastamonu'da haps ettiği şehzade Rükneddin Keyümers'i⁵¹ de kendisine teslim etmişti. Bilahare metbuu İlhanlı hükümdarının yanına giden II. Mes'ud'a refakat etmiş ve onunla Tebriz'e kadar giderek Ahmet Teküdar Han'dan Selçuklu tahtını elde etme-

45 Eser hk. bk. Makalemizin adı geçen bölümü. *خداوندگار اعظم ملك ملوك الامرا العالم قنوة الاعاظم نائرا الخيرات و المكارم صاحب السيف والقلم مقيض الفضل والنعم حبيب الطرفين نسيب الخافقين محرز الاطراف حامى الثغور و الاكثاف مظفر الدوله والدين معين الاسلام والمسلمين عضد الحضرة ليث الملكة* ظهر الملوك و السلاطين معظم همايون شهيد ديار اوج ابو الحرث يولق ارسلان بن السعيد الشبيبة حسام الدين البيورك بن امير جيوبان* (Vrk. 33)

46 Vrk. 272b, 370b - 380 a.

47 Eser hk. bk .Makalemizin adı geçen bölümü.

48 Krş. Zeki Velidi, Toğan, Umumi Türk Tarihine giriş. I, İst. 1946, s. 316 ; Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi. I, Ankara 1959, s. 110.

49 Geniş bilgi için bk. Osman Turan, II. İzzeddin Keykavus madd. İslam Ansiklopedisi, Cüz 63, s. 642 v.d.

50 İbn Bibi, Tıpkı basım, s. 739-740 ; Muhtasar, s. 336.

51 Rükneddin Keyümers'in Kayseri Zeametine tayinine dair bir menşur için bk. Osman Turan, Türkiye Selçukları hakkında Resmî vesikalar. Ankara 1958, s. 7 v.d.

sinde mühim rol oynamıştı. Çağdaş kaynak İbn Bibi Ahmet Teküdar Han'ın II. Mes'ud'a Diyarbakır, Harput, Malatya ve Sivas taraflarını verdiğini söyler⁵². Bu olay, aynı zamanda Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın İlhanlılarla olan ilişkileri, yönünden de dikkate değer. Nitekim İbn Bibi'de Kastamonu Sipehdarının İlhanlılar yanında geniş bir itibarı olduğuna işaret etmektedir⁵³.

Daha sonra Muzaffereddin Yavlak Arslan, Selçuklu Sultanlığına atanmış II. Mes'ud'la birlikte Anadolu'ya dönerek, Kastamonu'ya gelmişti. Mes'ud'a taraftar bulunan Uc emiri, bu hadiseyi müteakip onun muhalifleri tarafından öldürülmüştür. Bu olay muasır Selçuklu kaynağı Aksaray'de geniş bir şekilde anlatılmaktadır. İlhanlı tahtında vukua gelen değişiklik, yani Keyhatu'nun Han intihabından sonra Moğollar arasında başlayan taht kavgaları sırasında Anadolu anarşi içinde kalmıştı. Uclardaki Türkmenler başkaldırmışlardı. Bu durumdan istifade etmek isteyen II. İzzeddin Keykavus'un oğullarından Rükneddin Kılıç Arslan'da⁵⁴ kardeşi II. Mes'ud'a karşı ayaklanmıştı. Keyhatu'nun bu teşebbüsü akim bırakmak üzere (1291) Konya'ya gelmesinden sonra da Kastamonu Uc'una gitmiş ve etrafına oradaki göçebe Uc Türkmenlerini toplayarak kardeşine ve Moğollara karşı şiddetli bir mücadeleye girişmişti. İşte Aksaray bu sırada vukua gelen çarpışmaların birinde Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın öldüğünü ve emirliğinin son bulduğunu bildirmektedir⁵⁵. Muasır kaynak Pachymeres⁵⁶ bu hususta karışık fakat Aksaray'ı destekleyen ve tamamlayan bilgi vermektedir. O bu ayaklanmaya sebep olan kimseyi (Melec Masur) diye adlandırmakta ve onun tarafından öldürülen Paflagonya emirini (Amurius) diye haber vermektedir. Burada Pachymeres Melik Kılıç Arslan yerine Melik Masur yani Mes'ud'u koymakla yanılmıştır. Çünkü bu hâdiseyi çok yakından izleyen, Aksaray'ın şahadetine göre, Sultan Mes'ud önce yenilmiş, fakat sonra yanındaki Moğollar sayesinde galebe çalışmıştır. Buna göre ayaklanan kimse (Melik Masur) Melik Kılıç Arslan, öldürülen (Amurius = Emir, Bey)le⁵⁷ de eskiden beri Mes'ud'a taraftar bulunan Muzaffereddin Yavlak Arslan kasedilmiş olmalıdır.

52 İbn Bibi, Tıpkı basım, 740-742 ; Muhtasar, s. 336-237.

53 İbn Bibi, Tıpkı basım, 741 ; Muhtasar, s. 337.

54 Rükneddin Kılıç Arslan'ın İbn Bibi (Tıpkı basım, s. 740) da geçen Keyümers'le aynı şahıs olmadığı hakkında bk. Osman Turan, Türkiye Selçukları, s. 9-12, 32.

55 بر مقتضای قضای اسائی رکن الدین قلیچ ارسلان سولای جهاندارى باستقلال در سر گرفت و درین سال از جانب اوج خروج کرد چون موکب کیناؤو بدان جوانب پیوست او بجانب قسطنطنیه رفت و آتراك آن ولایت متابعت او نمودند آن ولایت را بتغلب بدست فروگرفت مظفرالدین الیورک که سپهदार و طرفدار بزرگ قسطنطنیه بود در صلوات آن خروج عرضه' حلاک و ساخره' فنا شد و دور امارت او نیز بسر آمد آتراك بی پاک در مطاوعت ملک افلاک دست تطاول و استیلا بر آوردند
Aksarayı, s. 170-171

56 Georgius Pachymeres, II. Bonnae 1835, s. 327 ve mütaakıp

57 Amurius = Emir, Bey için krş. Zeki Velidi Toğan, Umumi Türk tarihine giriş s. 317.

Nitekim, Nic. Gregoras⁵⁸ beyliklere ait verdiği listesinde "Sakarya nehrinden Paflagonya'ya kadar olan coğrafi bölgenin" Amurius oğullarının hâkimiyetinde olduğu görülmektedir. Buranın Kastamonu emirine tâbi bölge olduğuna şüphe yoktur. Bu da gösteriyor ki Pachymeres'deki Paflagonya (Amurius = Emîr)ini Çoban Bey'in torunu Muzaffereddin Yavlak Arslan ve Kılıç Arslan'ı öldüren Nasreddin'ide onun oğlu Mahmud Bey olarak kabul etmek en mantıklı yol olmalıdır.

Muzaffereddin Yavlak (korkunç, şiddetli manasına gelir)⁵⁹ Arslan'ın Kastamonu Emiri bulunduğu zamanki siyasî faaliyetleri ve hayatı hakkında bilinenler bunlardan ibarettir. Elimizdeki bilgiler onun bu havalide ilim ve imar işleri⁶⁰ ile çok yakından alakalandığını göstermektedir. Adına telif edilmiş Fustatu'l-adale isimli eserde mevcut kaside de ilim, şecaat ve adaletin ona miras yolu ile intikal ettiği yazılmaktadır. Nihayet adına telif edilmiş eserlerin çokluğuna bunu doğrulamaktadır.

Mahmud Bey

Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın ölümünden sonra yerine oğlu ve bu hanedanın son emiri olan Mahmud Bey geçmiştir⁶¹. Bizans kaynağı Pachymeres'de⁶² bu emirin adı (Nasreddin) diye geçmektedir. İhtimal bu Mahmud Bey'in ünvanı olmalıdır. Ayrıca Anonim Selçuk-nâme'nin⁶³ (Yavlak Arslan oğlu Hoca Nasreddin) kaydı da adı geçen Bizans kaynağı ile mütabakat arz etmektedir.

Daha babasının sağlığında adına Hoylu Hasan b. Abdülmümin tarafından telif edilmiş Kavâ'idü'l - risâil adlı inşâ kitabının mukaddimesinde, emaret namzedi bulunan Mahmud Bey'den, "Envai edep, serverlik, emaret eser ve alâmetleri onun nasiyesinde parıldamış" diye bahsedilmektedir⁶⁴.

Emirliği esnasında hayatı ve faaliyetleri hakkında devrin kaynaklarında az da olsa bazı bilgilere rastlanmaktadır. Anonim Selçuk - nâme de H. 689 senesi vukuatı sırasında "Yavlak Arslan oğlu Hoca Nasreddin adında bir şahıstan bahisle, onun ilk defa Sultan II. Gıyaseddin Mes'ud'a geleerek elini öptüğünü, iyi görünüşlü bir insan olduğunu" bize bildirmekte-

58 Nic. Gregoras. I, s. 214 naklen P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 17 not 42.

59 Krş. Kıyamettin, *Nehcu'l-ferâdis'ten derlenen Türkçe sözler*. TM IV (1934) s. 235 ; Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre'de öz türkçe kelimeler*. T M IV (1934) s. 278.

60 Taşköprü'de inşa ettirdiği medrese kitabesi için bk. M. Behçet, *Kastamonu*, s. 58; T.M. Yaman, *Kastamonu*, s. 103.

61 Bk. Adına telif edilmiş Kava'idü'l-risâil adlı inşâ'ya dair eserin mükaddisinde düzenlenen şecere
(. . . أمير محمد بن سيدار ديار اوج ابو الحوث يولق ارسلان بن السعيد الشهيد
البيوريك بن امير چوبان ابن محمود را قواعد الرسائل وقرائد الفضائل نام نهاده . . .)

62 Pachymeres, II, s. 327 v.d.

63 Bk. Anonim Selçuk - nâme. Feridun Nafiz Uzluk nşr. Ankara 1952, s. 54.

64 Eser hk. bk. Makalemizin adı geçen bölümü.

dir⁶⁵. Selçuk kaynağında adı geçen bu şahıs büyük bir ihtimalle Pachymeres'deki Nasreddin ile aynı kimse olmalıdır. Ancak Anonim Selçuk-nâme'nin bu şahıs hakkında verdiği diğer malumatı şimdilik şüphe ile karşılamak gerektiği kanaatindeyiz. Çünkü, burada, aynı adı taşıyan başka şahsa ait hadiseler, Yavlak-Arslan'ın oğlu Nasreddin'e mal edilmiş gibi görünmektedir. Fakat onun faaliyetleri ve Uc daki durumu ile alakalı, en doğru bilgileri bize, Pachymeres vermektedir. Bu kaynaktan anlaşılıyor ki, babası Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın öldürülmesinden sonra, o, Kılıç Arslan'a başarı ile karşı koymuş ve onu öldürmüştür. Yine aynı kaynaktaki mevcut malumatta, 1291 hadiselerinden sonra Selçuklu-Moğol tâbiyetinden çıkmış görünen Mahmud Bey'in emirliği sırasında Bizans topraklarına yapılan akınların idaresini, kardeşi Ali'ye bırakmış olduğu görülmektedir. Ali bu bölgede Bizans'a karşı giriştiği taarruzlar neticesinde, Sakarya nehrinin öbür tarafına kadar olan toprakları feth etmeğe muvafak olmuştu. Daha sonra Bizans'ın sulh tekliflerini kabul etmiş olacak ki akınlarını durdurarak dostça münasebetlere girişmişti. Pachymeres bu tarihlere (1291 den sonra) henüz Osman Bey'in Kastamonu emirine tâbi olduğunu açıkça bildirmekte ve onun Uc da liderliği ele alarak, Bizans topraklarına karşı gaza faaliyetine başlamasının da Çoban - oğullarının akın faaliyetlerini durdurduktan sonra mümkün olabildiğini kesinlikle ifade etmektedir.

Mahmud Bey'in kısa sürdüğü anlaşılan emirliğinin sonu hakkında Yazıcı - zade⁶⁶ aşağıdaki ilginç malumatı vermektedir: "Bu tarihte Candar - oğlu Kastamonu'nun üçyüz altmış altı sipahiden birisi idi gördüğü Rum Selçukilerden hali oldu ve uclarda her tarafta Beğler başlı başına beğ olub yılda Tatara bir sehl nesne gönderirler ve yerli yerine hüküm ederler ol dahi Eflugan tarafından ki timarı anda idi türkler devşirüb çeri edinüb Kastamonu'ya çıktı ve bir gece alelgafle Kastamonu subaşısını Yavlak Arslan oğlu Mahmud Bey'in sarayın ortaya alub Mahmud Bey'i tuttu fil'hal mecal vermeyüb depeledi Kastamonu'yu ve Burglu kalesini ki ol zamanda Zalifre derlerdi aldı".

İşte Mahmud Bey'in emirliği esnasında hayatı ve faaliyetleri hakkında bilinenler bunlardan ibarettir. O da babasının Kastamonu'da kurduğu ilim an'anesini devam ettirmiştir.

Çoban - Oğulları adına telif edilmiş eserler

XII. yüzyılın son yarısındaki devrede Anadolu da daha emin bir hayat, huzur ve sukûn devrinin başlamış olması, fikrî faaliyete ve içtimaî müesseselerin gelişmesine yol açmıştı. Sultan ikinci Kılıç Arslan (1156-1192) dan itibaren gelen hükümdarlar, vezir ve beyler Anadolu'yu kül-

65 Anonim Selçuk - nâme, s. 54.

66 Topkapı Sarayı Revan Köşkü Kitaplığı, Nr. 1390, Vrk. 280 b.

tür ve sosyal yönlerinden yükseltmek için birbirleri ile rekabet derecesine faaliyet göstererek, ilim ve ilim adamlarını himaye ile medrese ve kütüphaneler kurarak Anadolu şehirlerini birer kültür ocağı haline getirmişlerdir. Böylece Anadolu Selçukluları dervinde başlayan bu fikrî faaliyet, Beylikler devrinde de devam etmişti⁶⁷.

İşte Çoban - oğulları Beyliğinin başkenti olan Selçuklu devri Anadolu'sunun kültür ocaklarından biri haline gelmiş bulunan Kastamonu'da, Hüsameddin Çoban ve Oğullarının ilmî ve edebî faaliyetlere hayranlıkları sayesinde ehemmiyetini devam ettirmek imkanını bulabilmişti. Kastamonu Emiri Hüsameddin Çoban gerekse oğullarının medeni ve ilmî faaliyetlere yakın alakaları memleketlerine gelen değerli şahsiyetlere gösterdikleri hüsnü kabul, Orta Asya, İran ve Irak taraflarından âlim, mütefekkir ve sanatkârların memleketlerine gelmelerine sebep olmuş ve bunlar adlarına sayısız eserler telif etmişlerdir. Bu arada büyük âlim Kütbeddin Şirazi Kastamonu'ya gelerek Hüsameddin Çoban'ın torunu Muzaffereddin Yavlak Arslan adına onun emri ile İhtiyarat-i Muzafferî adlı heyete dair bir eser yazmıştır⁶⁸.

Yine H. 683/1284-85 M. de Muzaffereddin Yavlak Arslan namına telif edilmiş Fustatu'l-adale fi kavaidi's-saltana adlı bir Farsça eser vardır.

Kâtib Çelebi, Muhammed b. Mahmud el-Hatib adında bir müellifin H. 683/1284-85 M. yılında Aksaray'da "Emir Mes'ud b. Keykavus b. Keykubad" (hiç şüphesiz II. Gıyasü'd'din Mes'ud) nâmına, "Fustatu'l-adale fi kavaidi's-saltana" ünvanını taşıyan farsça bir eser yazdığını, eser-altı bâbtan ibaret olduğunu bildirmektedir⁶⁹. M. Fuad Köprülü, Paris'te Bibi. Nationale, Suppl. turc 1120'de kayıtlı bir mecmuada (vrk. 1-73) bulunan ve H. 690 da Muzafferü'ddin Mes'ud b. Alp - Yürek'e ithaf edilen Kitâb-ı Tahallus adlı farsça eserin eser hakkında E. Blochet'nin verdiği izahattan⁷⁰ faydalanarak Fustatu'l-adale ile büyük bir benzerlik gösterdiğini ileri sürmüştü, hatta her ikisinde aynıyeti üzerinde durmuştur⁷¹.

67 Kültür tarihi ile ilgili derli toplu bilgi için bk. Faruk Sümer, Türkiye kültür tarihine umumî bir bakış. Ankara Üniv. DTCF. Dergisi XX (1963) s. 255-261.

68 Eser, müellif hakkında bk. V. Rosen, Manuscris Persans de l'Institut des Langues Orientales st. Petersbourg 1886, s. 302 ; Zeki Velidi Togan, Argun Han'ın kullandığı garp denizine dair. Türk Yurdu XXVI (1942) s. 45 v.d. ayrıca bk. A.Mieli, La Science arabe. Leiden 1939, s. 151 ; Fuad Köprülü, XIII. asırda Marâğa rasadhanesi hakkında bazı notlar. Belleten VI/23-24 (1942) s. 221 ; Ahmet Ateş, Hicrî VI-VIII (XII-XIV) asırlarda Anadoluda farsça eserler. Türkiyat Mecmuası 7-8/2 (1945) s. 117-118.

69 Keşfu'z-zunûn. Kilisli Rifat- Ş. Yaltkaya nşr. I. İst. Krş. İ.H.Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri. İst. 1937, s. 78-131 ; M.F. Köprülü, Anadolu Selçukluları Tarihinin yerli kaynakları, s.443-4 (fakat her iki müellifde eserin adını Kistasu'l-adale şeklinde yazarlar).

70 Catalogue des manuscrits turcs de la Bibliotheque nationale II (Paris 1933) s.169-170 ; ayrıca bk.E.Bloch, Catalogue de la collection de manuscrits orientaux arabes, persans et turcs formee par M.Charles Schefer (Paris 1900) s. 183-184.

71 M. Fuad Köprülü, Anadolu Selçukluları yerli kaynakları, s. 443-444.

Nihayet, bahsi geçen mecmuayı tetkik etmek fırsatını bulan O. Turan, Kitâb-ı Tahallus ile mecmuada bunu ta'kib eden siyasetname mahiyetindeki risalenin (vrk. 72a-118a) Fustatu'l-adale fi kavaîdi's-saltana'nın noksan bir nüshasını teşkil ettiğini kat'i bir şekilde ortaya koymuş, eserin - Kâtib Çelebi'nin bildirdiği vechile- H. 683/1284-85 M. yılında, fakat Muzafferü'ddin Mes'ud (Yavlak Arslan) b. Alp - Yürek adına yazıldığını tesbit etmiştir⁷².

Hoylu Hasan b. Abdülmümin de yine Muzaffereddin Yavlak Arslan adına Nüzhetü'l-küttâb adlı inşâ eserini telif etmiştir. Kıymetli eserin bir nüshası Fatih Ktp. 5406 numarada kayıtlıdır. (33a) da başlayan eserin mukaddimesinde müellif eserini Uc diyarının sipehdarı Muzaffereddin Yavlak Arslan bin şehid Hüsameddin Alp Yürek adına yazdığını ve İslâm bayraklarının onun sayesinde yükseldiğini ifade etmektedir. Eser, Yavlak Arslan adına yazılmış bir kaside ile sona ermektedir. Kitabın sonunda bulunan bir kayda göre, eser, H. 684 yılı Muharrem ayı (9.III-7.IV 1285) içinde yazılmış ve istinsahı H. 709 da yapılmıştır⁷³.

Aynı müellif Yavlak Arslan'ın oğlu Emir Mahmud adına da Kava'idü'l-risâil adlı küçük nümünelik bir inşâ kitabı yazmıştır. Bir nüshası Süleymaniye, Esad Efendi kitapları 3369 numara da kayıtlıdır. Müellif mukaddimesinde, bunu Yavlak Arslan'ın oğlu Emir Mahmud'a ithaf ettiğini söylerken dostlarının kendisine Nüzhetü'l-küttâb adlı eserinden farklı olarak, zamanın kâtipleri için kısa ve kolay anlaşılır bir inşâ kitabı hazırlamasını arzu ettiklerini ve bu eserde bu sebep ve gaye ile meydana geldiğini ilave eder. Bu eser Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın oğlu Mahmud'a ithaf edilmekle beraber, eserin tetkikinden anlaşılacağı üzere, babasının henüz hayatta olduğu ve Emir Mahmud'un şehzade bulunduğu bir zaman da yazılmıştır ki bu, eserin babasının ölüm tarihi olan H.691 den önce telif edildiğini meydana kor⁷⁴.

Hasan b. Abdülmümin'e ait adı geçen inşâ eserlerinden başka bir üçüncüsünde Rusûm ur-risâil adını taşımaktadır. Üsküdar Nûr - bânû Ktp. lığı 122 numarada kayıtlı olan bu eserin mukaddimesinde müellif daha evvel inşâ'ya dair meydana getirdiği bir mecmuanın çok ağıdalı olduğunu, dostlarının yeni başlayanlar için daha kolay anlaşılır bir muhtasarın hazırlanmasını istediklerini ve bu sebeple Rusûm ur-risâil adıyla bu müşââtı hazırladığını söyler ki, Kavâ'idü'l-risail'in de aynı gaye ile meydana geldiğini ifade etmişti. Müellif eserinin mukaddimesinde bu eserini kimin adına telif ettiğini söylememişse de, Muzaffereddin Yavlak Arslan veya oğlu Mahmud Bey'e ithaf etmiş olması kuvvetle muhtemeldir⁷⁵.

72 Osman Turan, Selçuklu Türkiyesi din tarihine dair bir kaynak : Fustatu'l-adale fi kavaîdi's-saltana. Fuad Köprülü Armağanı (İst 1953) s.532-564. Bu yazıda, eserin Anadolu din tarihi bakımından ehemmiyetli olan kısımları incelenmiş ve neşredilmiştir.

73 Şimdilik bk. Osman Turan, Türkiye Selçukları, s. 172.

74 Krş. aynı eser, s. 173.

75 " " " , s. 175 v.d.